

200 страници комунален капитализъм

Заглавието казва всичко

Наскоро ми попадна една книга (в електронен вид, не бих я купил в никакъв случай) наречена „Комуналният капитализъм“ от Румен Аврамов. Румен Аврамов е виден соросоид а логото на неговия „Център за либерални стратегии“ стои на втора страница на книгата. Заглавието казва всичко за всеки запознат с дейността на соросоидните НПО. А именно, очевидно ще става дума за капитализъм, и то за нашият неуспешен капитализъм. Затова той е кръстен „комунален“, за да се различава от другия, западния капитализъм, който за соросоидите е еталон и следователно е „нормален“. „Комунален“ разбира се също не е случайно определение. То идва от „комуна“, от „общо“, „колективно“ и е избрано като характеристика, която се привнася в капитализма от нас, българите. Следователно, тук имаме определение на българският капитализъм, като различен, носещ национална окраска. В духа на соросоидността и напъните на чуждите НПО да дебългаризират населението, следва да се очаква, че тази национална окраска ще бъде оплювана и обвинявана за неуспехът на „българския“ капитализъм. Цялата книга, написана от „професор“ трябва по научен начин да подкрепи бойковото изказване за „лошият матриал“ и това на царят за „смяната на чипа“. С други думи, „научно“ се доказва, че българската народопсихология е основният ни проблем.

Онова което ме привлече в книгата е нейният обем – три тома общо около 2000 страници. Интересно, какво толкова е успял да напише въпросният „професор“. Още от встъпителните бележки към I том става ясно, че написаното може да се съкрати на 1000 или дори на 500 страници. Стилът на автора е убийствено словоблудствен, с повторения, с безмислени или двусмислени изречения и пасажии (което той твърди, че е съзнателен избор) с неясна употреба на някои думи и излишно разводняване с ненужни детайли. Например, би било интересно да се разбере какъв смисъл влага авторът в думата „размерност“. Този стил разбира се не е случаен. Вярно, от една страна е демонстрация на ерудиция, но от друга идва за да ни каже, че тази книга не е за простолудието, не е за масите. А за кого е тогава? За елита, разбира се. За „умният“ проевропейски елит от Димитракита, стрини Злати и Анки. А навсякъде, където има претенции за елитарност мирише на психопатология.

Встъпителните бележки към I том оставят впечатление, че книгата се разпростира и върху социализма и реставрирания след него капитализъм. Такъв исторически период би оправдал обема ѝ. За съжаление, няма такова нещо – и трите тома съдържат стопанска история само на периода от освобождението от Турско робство до 1944 година.

Без изненади, но с крайности

Книгата не предостави изненада. Тя е точно това, което написах по-горе, „скромнен“ принос към „... бъдещо „позитивистко“ усилие, което ще излезе отвъд някогашния описателски дух

на немската историческа школа и отвъд наследените идеологически клишета, като най-после погледне на стопанската история на България с инструментариума на съвременната икономическа теория.“ (том I стр. 52). За Аврамов „Еталонът“ са САЩ и Великобритания, „летвата в днешния/вчерашия „свободен пазар“ е поставяна в англосаксонския свят“... (т. II стр. 437). Англосаксонския капитализъм бил с минимална комуналност, после се нареждали Германския, Френския, латиноамериканските капитализми и т.н. „Нашият комунален капитализъм е на долните позиции в скалата (далече от англосаксонската „норма“), но там той съвсем не е сам, а в компанията на десетки други икономики, проявяващи черти, близки до описаните в книгата.“ (том III стр. 447) Определението за „комуналност“ намираме в Речника, том III стр. 521 „С термина се резюмират многопосочните сили, работещи срещу конкурентния пазар, всичко онова, което подкопава „автентичния“ капитализъм. В най-широк смисъл комуналното начало се свързва с държавното, колективното, груповото, кооперативното, партийното, клановото, престъпното, т.е. с икономическите последици от действието на образувания, следващи специфични закони (интереси) на отделни социални групи и - по този начин - размиващи пазарната рационалност.“. Забележете нагlostта, държавното и колективното са на едно ниво с престъпното! Всичко което е против „автентичния“ капитализъм е престъпно. Никак не е трудно са се докаже, че „съвременната икономическа теория“ е класова идеология, чиято цел е именно преследване на групов интерес - този на богатите западни „инвеститори“. Както вече съм писал, икономическата наука се е самоосадила, когато е отрязала цял един клон от себе си - този който правилно описва икономическата реалност и част от който е немската историческа школа - за да се превърне изцяло в класова идеология на свръхбогатите в западното общество. Онова, което днес минава за „съвременна икономическа теория“ е създадено за да оправдае англо-британските колониални практики и да направи възможно съществуването им дори днес. В този смисъл, книгата на Аврамов е просто поредната брънка в налагането върху цялото общество на груповия интерес на свръхбогатите. Това е небезизвестния план за „Нов световен ред“.

Заклучението на книгата е следното том III стр.464: „България няма да се превърне в икономическо чудо, защото не съществуват нито историческите, нито природните, нито човешките дадености за това. Отсъстват далечният хоризонт, подходящата демография, предвидимостта и доверието, характерни за общества, където цената на високия стандарт е „скучна“ работа без задръжки. Няма да сме и пълноценни „европейци“ по простата причина, че пропуснато чуждо минало не може да се изживее. Доказват го многото (наши и чужди) неуспешни опити да се присаждат ценности.“ И по-нататък „Нищо не пречи и така да живеем в мир със себе си, стига да намерим мярата на своите национални стремежи. Това означава да приемем, че повиците за промяна на „държавата“, „обществото“, „народа“ и каквато и да било друга голяма общност извън реален контрол са или безсмислени или користно манипулативни начинания. Да проумеем, че ще си останем различни жители на Европа, като в бъдещото ни съжителство с останалите ще се отъркваме един от друг при неизбежните взаимни влияния. Да се оглеждаме и сравняваме с тези, с които ни прилича. Да приемем, че почтен максимум е превръщането ни в регионално оцветена периферия на общото европейско пространство - един вид скромна и

неагресивен икономически и социален будизъм, в който си щастлив с онова, което реално можеш да постигнеш.“ В контекста, който книгата създава, този извод изглежда правилен и логичен – различен си, по-неспособен от англосаксонцеца, това можеш – примири се. Повтарящ се мотив на книгата е, че ние сме различни от англосаксонците, като подтекста е, че сме с нещо по-лоши.

Всичко е грешно

Западният универсализъм

За съжаление, контекста на книгата е напълно погрешен в две основни направления. Първото и по-широкото е приемането на англосаксонският начин, модел и етика за универсални, т.е. валидни във всеки момент на всяка територия и за всеки народ. Обикновено, това невяно допускане се отнася до Западния капитализъм като цяло. Тук то е свито до англосаксонския, най-вероятно за да се обслужат целите на чистия неолиберализъм, който по време на създаване на книгата (изданието е от 2007 година) е в разцвет. Алтернативата на това допускане е, че либералния капитализъм и демокрация може да са подходящи за англосаксонците и в голяма степен за западноевропейците, но това не означава, че са подходящи и за другите народи. Другите народи могат и имат право да търсят други форми на социално-икономическо устройство, които по-добре отговарят на тяхното светоусещане и етика. Такъв е съвременният поглед върху Русия и СССР, развиван от Сергей Кара-Мурза в двутомника „Советская цивилизация“. СССР не възниква заради малкия отряд агресивни болшевики с марксовия „Капитал“ в ръцете. СССР възниква защото в началото на XX никой в Русия, включително преобладаващата част от по-заможните руснаци, не иска капитализъм. Затова СССР възниква в разрыв с марксизма, а не по неговите правила. Критиката към СССР, че бил прескочил капитализма или че бил въвел социализъм в най-изостаналата капиталистическа страна са демонстрация на същия този западен универсализъм – вместо западните социално-икономически теории да се съобразяват с реалността или да се ограничат в територията на тяхната валидност, реалността трябва да се подчинява на съчинените на Запад теории. Това е ключов фактор в доминацията на Запада над целия свят! Ония страни, които в последния век са успели да бъдат сериозен съперник на Запада са точно тези, които се противопоставят на Западния модел, теория и философия – СССР през XX век и Китай днес. СССР загуби не за друго, а защото не разви собствени теория, философия и мироглед, а бавно и полека позволи възстановяването на марксизма и проникването на неолиберализма. Изключването на допускането за универсалност на западния модел би позволило на автора да избегне заключението, че сме по-неспособни и с нещо по-низши от англосаксонцеца, благодарение на което ще стоим в „периферията“.

В служба на класовата идеология

Второто основно направление, в което греша Аврамов е приемането на текущия икономикс за чиста монета, при това в най-крайния му, и бих казал най-осакатен осакатен, вариант. Императива е свободен пазар, частна собственост, ненамеса на държавата в икономиката, фискална дисциплина, минимално преразпределение, т.е. познатите елементи на неолиберализма. При това става дума за съзнателен избор, тъй като авторът на няколко места

споменава за протекционизъм, знае за съществуването на немската историческа школа, към която принадлежи Фридрих Лист, и е запознат с периодите на протекционизъм на Франция при Колбер и Наполеон I. За познаване на икономическата история на света обаче или въобще не може да се говори или трябва да се допусне извратно познаване с елементи на избирателност. За Аврамов *„Цялата икономическа история би могла да се чете именно като поредица от опити за избягване „пазарния дискомфорт“, а социализмът да се определи за връх в това отношение.“* Подтекста е: съществуват универсални икономически закони, на които всички трябва да се подчиняват. Исторически нациите са се съпротивлявали на тези закони, но най-накрая са ги осъзнали и приели, на практика и теория само в англосаксонския свят, а на теория – почти навсякъде. Ако мислите, че това е достижение на съвременния икономикс, много се лъжете. Нека видим коментара на тази идея, който прави Фридрих Лист през 1841 година (1) *„Нацията [англичаните], която с протекционни мита и морски ограничения усъвършенства своята промишленост, [и] своята търговска марина до степен да не се плаши от никаква чужда конкуренция, не можеше да вземе по-мъдро решение от това да отблъсне далеч от себе си тия средства на своето издигане, да проповядва на другите народи ползата от свободната търговия и високо да манифестира съжаленията си, за гдето до сега е следвала пътя на заблуждението и за гдето толкоз късно е стигнала до опознаването на истината.“* С други думи, англичаните с векове прилагат протекционизъм, който е форма на държавна намеса в икономиката, т.е. с векове опитват да избегнат „пазарния дискомфорт“, докато накрая са прозрели истината, чрез теорията на Адам Смит. Цитираме отново Лист за да видим произхода и целта на тази теория. След като на няколко страници Лист резюмира тезите на английската и британската икономическа политика (която по същество е протекционизъм и попада в основата на теорията на протекционизма в икономиката) той пише *„Подир Адам Смит, нова една максима се прибави към току-що поменатите, а именно – дисимулиране истинската Английска политика посредством изразения и космополитични аргументи, измислени от Адам Смит, по начин да се попречи имитирането ѝ от други нации.“* Имайки предвид глобалната роля на Великобритания по това време, както и космополитичната реторика в теорията на Смит, спокойно можем да кажем, че тя служи на групов интерес, при това не на национално, а на световно ниво. Ситуацията днес е абсолютно същата, включително до детайли като икономическите мисионери. Днес такива са/бяха например Джефри Сакс, Стив Ханке и множество незнани икономисти от Международния валутен фонд, Световната банка и други подобни, които съветваха „страните в преход“. Лист в своята книга прави оценка на доклада на Джон Бауринг (Боврингъ) за Германия, който по негово време играе ролята на икономически мисионер на Великобритания и е „съветвал“ освен Германия още и Франция Швейцария и дори Сирия, разбира се в полза на свободния пазар. В този смисъл с книгата си Аврамов, изхождайки от „съвременната икономическа теория“, не прави нещо различно от това, да защитава груповия интерес на малък брой свръхбогати чужденци именно от англосаксонския свят. Тук е мястото да споменем, че Лист не е „кух теоретик“ (както бих оценил Адам Смит). По негова идея и с негово активно участие германските княжества се обединяват в Германския митнически съюз, чрез който водят протекционистична политика спрямо Великобритания. Германския митнически съюз е в основата на индустриализацията на Германия през XIX век. Фактите показват, че не само Германия, но и Франция, а след тях и Япония, Южна Корея и

Тайван, а днес и Китай, постигат икономически успех точно чрез успешно „избягване „пазарния дискомфорт““. При това не става дума за само за протекционизъм, а за солидна намеса на държавата в икономиката до степен на пълно управление в Южна Корея и Тайван. В двете страни банковите системи са изцяло държавни. Австралийският икономист Джон Минс пише (2) „Тайванската индустриализация се дължи на държавните предприятия повече отколкото индустриализацията, в която и да е страна наричаща себе си капиталистическа.“ Между 50-те и 90-те години на XX век Тайван е една азиатска Народна Република България. От друга страна, териториите, в които Великобритания успява да наложи свободен пазар остават съществено неразвити. Както пише френския професор по икономическа история Пол Байрох (3) „В онези части на света, които постепенно ще се превърнат в развития свят протекционизмът е доминиращата търговска политика. Това важи особено за САЩ, които са далеч от либералната страна, за която много хора ги мислят, и които биха могли да се охарактеризират като „родина и бастион на модерния протекционизъм“. Във втората сфера, бъдещият „Трети свят“ (и особено в колонизираните страни), либерализмът преобладава. Но тези страни не са имали избор, либералната търговска политика им е била наложена.“

Тези основни и неудобни факти на икономическата история и на произхода на съвременния икономикс са избегнати от професор Аврамов. В главата „Разнообразие / Еднородност“ започваща на стр. 435 в том III той излага някои исторически факти комбинирани с твърдения със съмнителна достоверност, но умишлено започва от XX век. Ерозията на социалната държава през 80-те и 90-те години на XX век Аврамов изтъква като доказателство за примиряване с „пазарния дискомфорт“ в името на икономическия рационализъм. Неуспехите на страните от Третия свят се приписват на „... популизмът, философията на протекционизъм и автаркия, меките бюджетни ограничения и толерантността към длъжниците, компромисната парична политика и всесилието на фискалните амбиции...“ Правят се аналогии с довоенна България, но пак удобно се пропуска чилийският експеримент по неограничен либерализъм по времето на Пиночет, чийто теоретици са двама „нобелови“ лауреати за икономика, Милтън Фридман и бащата на мрежата от НПО – Фридрих Хайек. Икономическите успехи на Южна Корея и Тайван въобще не се споменават, въпреки че попадат в избора от Аврамов исторически период. Споменава се само Азиатската икономическа криза от 1997-1998 година. Южна Корея и Тайван напълно разбиват постановката на проф. Аврамов, тъй като в своя период на развитие, или както се казва – догонване – те са точно такива силно „комунални“ държави, които според анализ „с инструментариума на съвременната икономическа теория“ биха били наравно не с предвоенна България, а с Народна Република България. Следователно, всички претенции на книгата за достоверност следва да бъдат отхвърлени. Фактите за българската действителност преди 1944 може и да са верни, но интерпретацията им е изцяло невярна, тъй като изхожда от един идеологически фалшификат – съвременния икономикс, наследник на друг фалшификат – икономическата теория на Адам Смит. Дори да допуснем, че англосаксонският модел е универсален, тъй като именно той, макар и със съществени модификации, е копиран в последствие от практически всички развити днес страни, то анализите на Аврамов отново са погрешни, тъй като използва идеологически инструментариум и теория, които не съответстват на реалността, а обслужват класов или по-мекото казано групов интерес. В този смисъл, изводът,

че трябва да се примирим с текущото състояние на нещата обслужва изцяло този групов при това и задграничен интерес. Аз лично смятам, че примирението не е приемливо. Възхода и падението са обичайни явления в историята на народите. Според западния модел, живота е борба, по дарвинистки, но според нашия, източния, е развитие и усъвършенстване. Вместо примирение, бих предложил развитие, но без сляпо копиране на западни модели и преповеряване на експерти и теоретици на недоброжелателни нам народи.

Не на последно място, професор Аврамов изглежда няма понятие от теория на девелопментализма или теория на развитието, ако искаме да избегнем чуждицата. Аврамов пише в том III стр. 450 „... все същият (някои го обявяват за „неоколониален“) модел на „догонващото“ (catching-up) развитие. От неговата гледна точка изостаналият пребивава в миналото на онези, които догонва; настоящето му е тяхно минало; историческото време той мери не чрез относителния прогрес спрямо собственото минало, а чрез разстоянието по отношение на „напредналото“. Този модел е интуитивно широко приеман, а негов завършен институционализиран и бюрократизиран връх е философията на присъединяването към Европейския съюз.“ Този цитат е типичен израз на необорими алогизми резултат от съчетанието на невежество с висока интелигентност. Моделът на догонващо развитие, който следва естествено от икономическата история на света, т.е. от практиките на успелите и от грешките на неуспелите, ни най-малко не е неоколониален, точно обратното. Неоколониален е световния ред, който Западът иска и засега успява да наложи в полза на оная група свръхбогати, чийто интерес, най-вероятно неволно, защитава книгата на Аврамов. Еквилибристиката с миналото на едни и настоящето на други е интелектуално жонглиране без смисъл. Теорията на догонващото развитие отчита различното икономическо състояние на страните в момента, за разлика от съвременния икономикс, за който има само едно „правилно“ състояние – пазарното равновесие. Догонването не е във времето, догонването е по количество и качество на произведените стоки и услуги. Догонването е процес на научаване на начините на производство и управление. В много случаи, и в Азия и в СССР, историческият опит от индустриализацията на Англия и Великобритания е непознат, а повторението на техните практики се получава единствено следвайки здравия разум и икономическата логика, които са изтрети от съвременния икономикс. Философията на присъединяването към ЕС не просто няма нищо общо с теорията за догонващо развитие, тя му противоречи. Елемент на теорията на развитието е протекционизма, защитата на местната продукция от конкуренцията на по-развити страни, а присъединяването към ЕС е точно обратното – включване в свободен пазар с по-развити страни! Очевидно Аврамов се отново се позовава на някакъв фалшификат.

Нещо повече, Аврамов не разбира и самата капиталистическа икономика. Цяла глава от I том се върти около „Капитализъм без капитал“. Интересно, откъде трябва да се появи този капитал в току що освободена България? И не само в България. Откъде ще дойде капитал, в която и да е изостанала икономически страна? Аврамов не просто няма отговор на този въпрос, той дори не му идва на ум! Според икономикса трябва да дойде от спестяванията на българите. Спестяванията трябвало да създадат капиталов пазар за да се монетизира икономиката. А не е ли по-добре българите да си харчат всички пари. Така вместо да минават през банките, където трябва да се плати лихва, парите ще отиват директно у предприемачите. Къде е проблемът?

Ама хлебарят нямало да инвестира в производството на автомобили? А защо тогава някой, който и хляб не е произвеждал, ще се хване да произвежда автомобили? Капиталовия пазар е фетишизиран и неговите успехи и неуспехи, заедно с държавния бюджет са централна тема, за сметка на реалната икономика – производството. Напълно липсва разбирането, че капиталът се образува при производството, от цикъла производство – продажба – печалба – инвестиция – производство. Но за това трябва да имаш конкурентно производство, каквото слабо-развитите икономики нямат. Това е „препъни камъка“ на всяка слаборазвита страна, а теорията на развитието, включваща протекционизма и обобщаваща целия опит на развитите държави, дава решение на този проблем и отговор на въпроса откъде ще дойде капитал в неразвита страна.

Оценка на икономиката на България до Втората световна Война

Основното заради което се спрях на тази книга са икономическите данни и факти за България в периода след освобождението от Турско робство до Втората световна война. Те позволяват да се оцени довоенна България от гледна точка на теорията на развитието. Вече съм писал на други места, че съществуват поне **осем изисквания за догонващо икономическо развитие, които трябва да се спазват едновременно (4): 1. Целенасочено държавно управление на икономиката; 2. Последователно усвояване на все по-сложни технологии; 3. Комплексно индустриално развитие; 4. Протекционизъм и експортна ориентация; 5. Пестене на валута; 6. Стриктен контрол на чуждите инвестиции; 7. Стриктен контрол на финансовите потоци и недопускане на чужди заеми; 8. Последователно и разумно прекратяване на протекционистичните мерки.**

Както вече споменах, книгата отеля много малко място на реалната икономика на България, на това какво се произвежда, как се произвежда, къде се продава. Оскъдната информация не позволява да се прецени дали държавата се е заела целенасочено с индустриализация, дали има за цел усвояване на все по-сложни технологии, дали цели комплексно развитие. Оскъдната информация идва от споменаването на индустрии попаднали под протекция, том I стр. 166 *„Законът за насърчаване на местната индустрия от 28 януари 1895 г. посочва конкретно производствата с право на фаворизирано третиране. ... На привилегии имат право, по-специално, производителите на текстил, стеаринови свещи, фаянс, кюнци, огнеупорни тухли, стъкла, чаши, бутилки, захар, хартия, туткал и кибрит, железни изделия, химическата, минната и металургичната промишленост, железни изделия, цимент и пр.“* В този цитат виждаме протекция на леката промишленост, което е естествено за състоянието, в което се намира страната, но и преход към металургия и химическа промишленост, което е предпоставка за развитие. Следващият цитат от том I стр. 169 загатва и за всеобхватност, т.е. комплексност на протекциите и следователно на развитието; *„През 1895-1905 г. (след влизането в сила на първия закон) са основани 166 насърчавани промишлени предприятия (в т.ч. само 5 държавни) с 13 231 заети. Данните не изглеждат впечатляващи, но всъщност става дума за практически целия „индустриален“ сектор в страната. („Правоимащи“ са предприятията с: над 20 работници.) През 1909 г.*

ползващите привилегиите са вече 345, през 1925 г. - 731, през 1927 г. - 961, през 1929 - 1 164, за да се стигне до апогея от 1 245 предприятия през 1930 година. В тях е инвестиран капитал от съответно 91 млн.зл.лв. (през 1911 г.), 180 млн. през 1921 г. и 268 млн. - през 1930 година. Заетите достигат 85 000 души. Тези предприятия консумират 65-85% от местните материали, потребявани в промишлеността.“

Смуцаващо изглежда твърдение в закона от 1905 година том I стр. 167 „Всяко промишлено предприятие, което по естеството си е полезно за страната, като оставя в нея част от общите си разноски било чрез употребление на местни сурови материали, двигателна сила, работнишки труд, горителен материал и пр., или пък съдействия за поевтиняване на продуктите, се ползва според важността и значението, които представлява, с облагите, предвидени в настоящия закон.“ , в което протекцията се присъжда „на предприятие“ а не на индустрия. За страна с малки размери, това би било основателно, тъй като пазарът е малък и ако се разчита само на него, то място за вътрешна конкуренция не остава. Такъв подход би трябвало да се съчетае и с качествен контрол от страна на държавата, но няма сведения дали такъв е имало. Отглеждането на предприятие с монополно положение в страната би имало смисъл единствено с оглед на бъдещ експорт и включване в международен пазар, на чиято конкуренция предприятието следва да бъде подложено, когато е готово за това.

Следващият цитат, отнасящ се за периода около 1934 г., обаче подлага под съмнение наличието на експортна ориентация на икономиката и свидетелства за неправилен мотив при снемането на протекцията; том I стр. 740 „Според меката ретроспекция на Д. Пешев „плановост в стопанския живот не се въведе, макар това да беше идея, на която кръгът „Звено“ не беше чужд, но... [системата] на професионална организираност беше в духа на плановост. Наченки на плановост имаше и в узаконения принцип на преситеност в областта на индустрията, като разрешения за нови индустриални предприятия се даваха тогава, когато се признае, че този вид предприятие не е преситен - това беше едно ограничение, което цели да насочва капиталовложенията там, където те действително са нужни““. Вижда се, че след повече от 50 години капитализъм Българските управници все още не са научили или прозрели някои от основните принципи на догонващото развитие – експортната ориентация и принципа на снемане на протекцията. Мотивацията е изцяло в рамките на местния пазар, което е спънка пред икономическото развитие, особено при малкия размер на България.

Протекционистичните мерки са най-разнообразни и се простират от държавни заеми, през отстъпки за превоз по Български държавни железници то задължението държавните служители да се обличат с дрехи българско производство. Държавните банки играят основна роля във финансирането на индустрията. Ситуацията е стандартна; в страната са навлезли чужди търговски банки, които естествено финансират само търговията и в частност износет на селскостопанска продукция (главно тютюн) – дейност напълно в духа на вековната практика на Британската империя. С абсолютно същата дейност се занимават западните банки в Русия до Октомврийската революция. Затова финансирането на индустрията остава изцяло за държавните банки. Така се оказва, че „Държавната закваска на частния капитал е един от философските камъни на българското икономическо развитие“ том I стр. 96. Оценката за

това на Румен Аврамов разбира се е идеологическа; „това, което другаде е родено от частната инициатива, у нас се появява от и чрез държавата“ в случая „се потвърждава генетичната слабост на частното начало, неспособно да проходи без патерицата на държавата.“ Последницата е „едиповият комплекс на българския частен капитал, неговото вечно незавършено „откупуване“ от държавата.“ Интересно би било как Аврамов би се изказал за „едиповия комплекс“ южнокорейския и тайванския бизнес – две страни, в които банковите системи са изцяло държавни, а чужди банкови оператори или не са допускани (Корея) или делът им е нищожен (Тайван) (2, 4).

Друга грешка на България преди Втората световна война, както и днес, е отглеждането на яловите яйца на частния бизнес. С други думи, делът на държавните предприятия не изглежда да е достатъчен. Около 1930 година извън банковото дело „Участието на държавата в останалите сегменти е значително по-слабо, като производството, търговията, застраховането са в много по-голяма степен (или почти изцяло) в частни ръце.“ том I стр. 95. Историческата ретроспекция показва, че без държавни предприятия, но не без държавна намеса, са се индустриализирали само Англия и САЩ. Държавния дял в икономиката на индустриализиращите се страни нараства във времето от Германия през Япония и Южна Корея за да достигне своя връх при Тайван. В Тайван всички съществени индустрии са държавни. Частния бизнес е държан на семейно ниво чрез недостатъчно кредитиране от изцяло държавната банкова система. Тезата, че икономическият прогрес се дължи на частната инициатива, която Аврамов споделя, е класово оцветен идеологически мит. Точно това е случаят, в който може да се каже, че Великобритания се е индустриализирала въпреки, а не благодарение на частната инициатива.

В книгата на Аврамов не намираме никаква информация за митническите тарифи на България между освобождението и Втората световна война. Причината разбира се е грешният инструментариум възприет от автора, благодарение на който той е изпуснал тази информация като несъществена. Така липсват данни за основен елемент на протекционистичната политика – диферинцирани ли са митническите тарифи и съответства ли диференциацията на някаква стратегия за индустриализация. От една страна е освобождаван от мито вноса на машини, но от друга съществува текст, том I стр. 171 , който свидетелства за облагане с до 40% на вноса на суровини при това за предприятия ползващи се с протекция. Облагането на вноса на суровини нарушава златното правило на английската търговска политика – добра търговия е вносът на суровини и износът на промишлена продукция. Въпреки това, на даден етап от развитието облагане на вноса на метали например е допустимо, когато целта е развитието на местния металодобив. Добивна промишленост обаче може да се поддържа само на определен ранен етап на развитие при излишък на работна ръка. С развитието на икономиката добивът и селското стопанство следва да се държат на санитарен минимум. Всичко това свидетелства за вероятни грешки в протекционистичната и търговската политика.

Сигурна грешка в стратегията на икономическо догонване обаче са чуждите заеми. „През 1902, 1904 и 1907 г. България получава три значими външни заема, преди всичко с френски капитали. Особено важен е този от 1902 г., с който, притисната от спешни нужди, страната приема условията на външната икономическа условност (conditionality), т.е.

прекия контрол над финансовата си политика.“ Том I стр. 41. В следствие България взема „още два крупни заема - Бежанския от 1926 и Стабилизационния от 1928 година.“ том I стр. 44. Комбинирано с неправилна протекционистична и търговска политика води до практически застои. През 1911 година финансовото състояние на българското правителство е същото като това от 1886 „текущите му приходи бяха достатъчни единствено, за да посрещнат текущите му административни разходи и обслужването на натрупания външен дълг. ... Икономическите усилия на страната не се оказаха в състояние да осигурят излишък на износа над вноса, с който да се посрещнат лихвените и капиталовите плащания по външните дългове, сключени през предходното четвърт столетие““ Том I стр. 90. Към външните заеми се добавят и репарациите от Ньойския мирен договор от 1919 година. Зависимостта от чужд капитал задълбочава влиянието на Великата депресия у нас. През 1932 година България обявява мораториум по външния дълг и в резултат не получава други заеми през 30-те години. В „резервите на БНБ недостигът на свободна валута е хроничен, като за 1934-1938 г. общото салдо е отрицателно ... Дефицитът в свободна валута се формира от плащанията по външния дълг и от другите „невидими“ разходи, които неутрализират положителните резултати в търговския баланс.“ том I стр. 276. В крайна сметка „След 1919 г. България неизменно пребивава в състояние на частично спиране на плащанията. Между войните репутацията ѝ на длъжник не е висока, въпреки че от време на време получава леки, снизходителни похвали.“ Това означава, че България отново е в застои и с мъка покрива разходите по взетите в предишни години заеми и репарациите. Оня излишък от капитал, който скромната икономика успява да генерира отива за изплащане на лихви и репарации.

Външните дългове както и репарациите от Първата световна война са широко описани в „Комуналният капитализъм“ и доста добре демонстрират раздвояването на автора между защитата на националния и кредиторския интерес. Заключениеето му е правилно, но го вкарва в противоречие с идеологията, от която изхожда „Проблемът с дълговото бреме над българската икономика е не толкова в относителната тежест, колкото в абсолютната бедност. Слабата икономика носи по-тежко дългови параметри, които не изглеждат смазващи за едно проспериращо стопанство.“ том I стр. 310. От една страна макроикономическите параметри не са лоши в сравнение с други страни, цитира се Франция, защо да не се плати на кредиторите? Но от друга страна слабата икономика, по-точно ниската производителност, правят дъга непоносим. Именно ниската производителност в комбинация с изплащането на лихви и репарации стоят в дъното на „капитализма без капитал“, на който Аврамов обръща голямо внимание, но въобще не разбира. Неговата позиция е „бедността е порок, който не позволява да бъдем богати“.

Картината на българската икономика следва да допълним с няколко думи за селското стопанство. „През 1928 г. селяните представляват 80% от активното население“ том I стр. 76. Тук бих вметнал, че точно такъв е делът на селяните в Русия преди и по време на Октомврийската революция. Русия преживява гражданска война до образуването на СССР през 1922 година, през 1929 започва изпълнението на Първия петгодишен план (петилетка). След края на втората петилетка, т.е. около 1939 година СССР е извършил в основни линии своята индустриализация. С началото на Втората световна война СССР пренася зад Урал цялата си индустрия намираща се в европейските му територии и въпреки това успява да победи далеч

по-рано индустриализираната и военизирана Германия. В същото време, България крета под бремето на чужди заеми и репарации, а сезонните цикли *„периодизират българския стопански живот с една правилна и размерена ритмика. ... зависимостта от природните сезонни цикли е друг израз на изостаналостта на една икономика, Нашето стопанство не може да надмogne тази зависимост до края на 30-те години“* том I стр. 47. Това е косвено признание за доминиращата роля на селското стопанство в българската икономика. За разлика от Русия, до Втората световна война България не успява да се индустриализира. Пряко доказателство намираме в структурата на населението. През 1924-1939 тя е *„забележително стабилна. Градовете на България са населени поравно от работници, самостоятелно заети (предприемачи, собственици и пр.) и чиновници (предимно държавни). Делът на всяка една от тези три групи в активно заетите в икономиката се колебае около 5.5-6.5% за работниците, 6-6.5% за самостоятелно заетите и 4.5-5% за чиновниците. В същото време в селското стопанство са заети над 80% (по-точно между 81.4 и 84.9%) от активното население...“* том I стр. 68. След тези данни всякакви спекулации относно „успешния“ капитализъм на България преди Втората световна война и прекъснатия „европейски път“ би следвало да секнат. Може да се предположи, че селското стопанство на страната е клоняло към монокултурно. Верен на идеологическия си подход, свързан единствено с парите, кредита и корупцията, Аврамов не дава сведения за структурата на селското стопанство – за това какво се сее, как и къде се продава, какъв дял от икономиката е и т.н. За това отново трябва да съдим по оскъдни косвени данни. Въпреки това изненади няма. На страница 44 в том I четем *„Зърненото земеделие (свързано с изгубената Добруджа) е изместено от тютюна като двигател на експортния сектор“*. Това изречение обяснява всичко. България губи Добруджа през 1919 година в резултат на войните през 1912-18 година. Тогава доминиращата култура в монокултурното стопанство се сменя от пшеница на тютюн. Освен това, доминиращата култура е и *„двигател на експортния сектор“*, което влече след себе си неудобствата на пазар с идеална конкуренция. Ще спомена няколко цитата, които издават класиката на положението. Том III стр. 65 след 1931 година се правят опити за износ на яйца и плодове, *„финансовите резултати са противоречиви: печалба носят продажбата на зърнени храни и доставките, а износът на плодове и яйца трупат загуби“*. Това е демонстрация на обичайното действие на международния пазар върху селскостопанска страна. В крайна сметка тя е принудена на всички свои обработваеми площи да засее единствената култура, която се продава най-добре. Затова се достига дори до внос на храни. Така се раждат банановите републики. А ето какво пише през 1934 възрастна вдовица том I стр. 459 *„Аз писах на Царя на България, който ми обясни, че състоянието на страната му се дължи на невъзможността да се пласират селскостопанските ѝ продукти“*, т.е. България е изцяло зависима от селскостопанската продукция. Тази констатация е в пълно съзвучие с изказаното по-горе предположение, че българските управници не са разбирали необходимостта от експортна ориентация на индустрията и са я капсулирали в задоволяването на вътрешния пазар. Възможно е, промишлената ни продукция да е била неконкурентноспособна, но в книгата на Аврамов (доколкото съм чел от нея) няма никакви сведения за опити за износ на промишлена продукция.

С това оценката на българската икономика от периода след Освобождението от турско робство до Втората световна война в термините на протекционизма и теорията на икономическо догонване може да се счита за ясно очертана. Да, България прилага протекционизъм, като е доста изобретателна в нетарифните форми на протекция. Що се отнася до митническите тарифи, то за тях няма сведения, дали са съобразени с някаква стратегия за развитие. Налагат се обаче съмнения за наличието на такава. За една от основните грешки може да се счита пренебрегването на експортната ориентация на индустрията. Има индикация, че индустрията е развивана за задоволяване на вътрешното потребление. Няма сведения дали протекцията се запазва и след насищане на вътрешния пазар. Това силно ограничава възможностите за индустриално развитие и същевременно оставя вноса да бъде компенсиран главно от селскостопанска продукция, чиито международни цени силно се менят и периодичният им спад води до периодични кризи и невъзможност за посрещане на задълженията по външния дълг.

Външният дълг е другата сериозна грешка на българските управници. Неговото изплащане е постоянен проблем в довоенната икономика на България. Лихвата по този дълг е онази част от създаденото в България, която би могла да остане и да се натрупва като национален капитал. Освен това, както и след 1989 година, чуждият дълг идва с условия за изменения в икономическата политика на страната, които на думи трябва да подобрят икономическото състояние на длъжника, но на практика водят до точно обратното.

Като грешка трябва да се отчете и ниската активност на правителствата в индустриализацията. Държавата владее преобладаващата част от банковото дело, но промишлеността е оставена на частната инициатива. Както в преобладаващата част от страните по света, така и у нас, частната инициатива не оправдава очакванията. При тази ситуация, държавата би трябвало да се заеме със капиталното строителство вместо частниците. Такива са успешните практики по света.

Преди Втората световна война България нарушава поне две от осемте необходими условия за догонващо икономическо развитие. А именно: прилага протекции но насочва индустрията към вътрешния, а не към международния пазар, т.е. липсва експортната ориентация (условие 4). Износът е поверен на селското стопанство, което не може да осигури необходимия за растеж външен материален ресурс. Друга съществена грешка е допускането на чужди заеми (условие 7), които изсмукват малкия капитал, който може да бъде спестен. Тъй като изискванията за успешно догонващо развитие трябва да са спазени едновременно, то не е необходимо да знаем дали България е покривала останалите пет изисквания, за да заключим, че не е можела да постигне успех. Забележете, обаче, тук говорим за допуснати и следователно поправими грешки, а не за непоправима национална същност, която ни поставя по-долу от западниците. Нещо повече, едно по-подробно изследване най-вероятно ще стигне до извода, че тези грешки са допуснати до голяма степен благодарение точно на западното влияние в термините на теорията на Адам Смит, както това е ставало от времената на Фридрих лист (или по-точно от времето на Наполеон I) та до днес, и особено днес.

Вредата от универсализма

Използвах книгата на професор Аврамов „Комуналния капитализъм“ за да демонстрирам две неща, колко погрешно и фатално може да бъде възприемането на западния универсализъм и как икономиката на България до 1944 година може да се оцени от гледна точка на теорията на догонващо икономическо развитие.

Забележете какво се получава, професор Аврамов възприема една западна теория, или по-точно идеология, за чиста и универсална научна истина. За такава разбира се я представят западните НПО и дори немалка част от академичните среди. Тази теория върви в комплект с някакъв инструментариум – за да бъдат доказани нейните тези то трябва да се търсят определени данни, явления и събития. Затова книгата обръща толкова внимание на финансите, кредита, колективизма, държавната намеса и корупцията. Това са елементи заложили в изходната теория, които трябва да бъдат намерени в българската действителност. За производство и търговия почти не се говори. Очевидно, възприетия теоретичен икономически модел съответства, и то само донякъде, на съвременните свръхфинансирани развити икономики. За да бъде той универсален, т.е. за да се прилага и към неразвити икономики, към него са прикачени комуналността и корупцията. Последните са етично обусловени социални характеристики, които пряко водят до класификация на народите по характер и свързани с него икономически постижения. Класификацията на хората е характерна черта на западната култура, от която следват техните права.

Освен това Аврамов не се е постарал дори да провери дали изходната му теория е вярна. Икономическите постижения на страни като Южна Корея и Тайван, както и провалът на неолибералния експеримент в Чили по времето на Пиночет поставят под съмнение или основните ѝ постановки или нейния универсализъм. Икономическата история на Западна Европа и историята на възникване на космополитичната теория на Адам Смит, чийто наследник е идеологията ползвана от Аврамов силно наклонят везните в полза на погрешност на самата теория, т.е. в превръщането ѝ в идеология.

Приложена към слаборазвитата България тази теория води до предизвестено заключение – това което Аврамов е направил: нашият национален характер и история не ни позволяват икономическо развитие, затова трябва да се примирим с позицията си на периферия на ЕС. Възприет масово като необорима истина, този извод спъва развитието на нацията и е една от основните причини за нашата изостаналост. В този аспект, теорията на Адам Смит и съвременните ѝ модификации вършат работата за която са създадени – *„дисимулиране истинската Английска политика ... по начин да се попречи имитирането ѝ от други нации.“*

Обидния за нас, а и за всички народи в нашето положение, извод може да бъде избегнат, ако се възприеме друга теория – тази на догонващото икономическо развитие. Тя обаче има друг инструментариум и се нуждае от други данни, които в книгата на Аврамов присъстват в оскъден обем. Независимо от това, те са достатъчни за да се покаже, че българските управници преди Втората световна война са допуснали грешки, които не са позволили бързо икономическо развитие. Основно това са липсата на експортна ориентация на индустрията, ползването на чужди заеми и разчитането на частния бизнес. Почти сигурно България в този

период не е имала дългосрочен план за икономическо развитие, както няма такъв и днес. Подобни грешки се допускат и в момента и то в по-голяма степен, тъй като днес теорията на свободния пазар и ненамесата на държавата е доминираща, за разлика от предвоенните десетилетия. При добро желание тези грешки са поправими, но само ако се откажем от извода на проф. Аврамов, че „толкова можем“.

Теорията на догонващото развитие обаче също е западна. Тя е резултат от икономическите практики на Англия и Обединеното кралство, но като теория я оформят американците в лицето на Александър Хамилтън и в последствие германците – споменатия Фридрих Лист. Дали тя е универсална е спорен въпрос, тъй като търпи изменения с времето и пространството. Англичани и американци разчитат главно на частния бизнес, Германци и Японци вкарват засилен държавен контрол и държавни инвестиции, а в Тайван икономиката е почти изцяло държавна. Може да се каже, че да, тези нации са взели нещо от Запада, но са го приспособили към своята „комуналност“ и са постигнали успех – подход коренно различен от този на Аврамов, в който националната особеност се превръща в щемпел за лошо качество само и само за да се запази теорията.

В този смисъл изводът на Аврамов, че „толкова можем“, следва да се коригира – толкова можем по натрапения ни от Запада погрешен идеологически начин на организация на стопанството и обществото. България, както и народите на СССР също имаха свой вариант на развитие – социализма, който макар и по-отдалечено, носеше характеристиките заложили в теорията на догонващото развитие, а освен това имаше и иновативен характер изразяващ се в двуконтурната парична система. Съветският социализъм не беше западен продукт. Той бе създаден от руснаците по тяхно желание и против марксистката теория, а не в съгласие с нея – факт, който в последствие е тълкуван като недостатък, когато всъщност е съществено предимство. За българският социализъм обикновено се казва, че е привнесен насилно от СССР. Аврамов обаче достига до друг извод „Струва ми се, че от най-сериозно преосмисляне се нуждае приеманата за повратна 1944 година. Съвсем не за да бъде омаловажено значението на безспорно ключовата дата в нашата история, а за да се долови логиката на мощни подмолни стопански процеси. В редица отношения въпросната година се оказва не толкова точка на пречупване, колкото етап в тенденции със значително по-далечни и разклонени корени. През средата на 40-те България е до голяма степен стопански и интелектуално „бременна със социализъм“, а много от изложеното на предходните страници е приведено като доказателствен материал на това твърдение“. Том III стр. 432. Този извод показва, че народопсихологията ни е по склонна към социализъм, а не към англосаксонски капитализъм. Защо тогава да се мъчим с него би трябвало да е първият въпрос? Защо вървим срещу себе си? В името на какво?

Историята на последните 30 години, както и на тези между Освобождението и Втората световна война показват, че именно социализма е най-успешен и вероятно най-подходящ за нас. Разбира се, този начин не се предполага да е безпроблемен, но при първите проблеми още в края на 60-те подходът е същият, както днес – привнасяне на западни теории, начини, методики. Например, социалистическото съревнование трябваше да бъде аналога на западната конкуренция. Но никой не се запита какво ценят повече българина и руснака –

съревнованието или сътрудничеството. Никой не се запита, например, как урбанизацията влияе на психиката на човека и как това се отразява на мотивацията за труд? Целта на социализма – „все по-пълно задоволяване на потребностите на населението“ е мек вариант на западното консуматорство.

Днес има много книги отричащи социализма чрез подход аналогичен на този на проф. Аврамов за довоенна България. Точен пример в това отношение е книгата на Христо Христов „Тайните фалити на комунизма“. Да гледаме на себе си през очите на фалшиви западни теории се е превърнало в масова заучена практика. Прави се несъзнателно дори от напълно доброжелателни и честни хора. Онова, което следва да направим не е да се съгласяваме с негативните оценки за нас, които следват от западния начин на мислене, а ясно да очертаем различията си със западния човек, за да можем, както каза един посетител на моя лекция, да се идентифицираме с тях, от една страна, а от друга – да изработим поведение, при което тези различия не са недостатък, а ни дават предимство. Тогава бихме могли да изградим социално-икономически отношения, които биха довели до прогрес и биха изявились максимума, на който сме способни.

Кихано

30 март 2020

1. Фридрихъ Листъ „Система на народното стопанство и минтническата политика“, Държавно издателство, София (1926), стр. 295-296. Книгата е със стар правопис, който не е пресъздаден в цитатите.
2. John Minns, „The politics of developmentalism: the Midas states of Mexico, South Korea, and Taiwan“, Palgrave (2006)
3. Paul Bairoch, „Economics and World History: Myths and Paradoxes“ University Of Chicago Press, (1993) стр. 30
4. Ha-Joon Chang, „Bad Samaritans: The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism“, Bloomsbury Publishing PLC (2008)